

YUSUFELİ OŞNAK (KÖPRÜGÖREN) KÖYÜ GEZİ NOTLARIM

 Ülkü ÖNAL

Yusufeli ilçemize dair gezi notlarımın bir kısmını daha önceki yıllarda neşrettim. Bu bölgeyi en son 3 Ekim 2018'de dolaşım. Önceki gezilerimden farklı gözlemlerim oldu.

Aynı bölge olmasına rağmen, Yusufeli ağzının Ardanuç'tan az da olsa farklı olduğunu tespit ettim. Biz "Gediyerux" deriz, onlar, "Gediyeram" derler. Artvin'e yakın bazı köyler de bizim gibi konuşuyorlar. *Gel* fiili, Ardanuç ve Ahıska'nın bazı köylerinde 'gâl', *ne* edati da 'na' şeklinde kullanılır. Buna benzer farklı telâffuzları köyler arasında da görebiliyoruz. Baraj altında kalana kadar kapsamlı bir Yusufeli ağzı çalışması yapılmalıdır. Hatta deriz ki, baraj

Ülkü Önal, Dursun Kılıç ve Salih Erdoğan'la...

altında kalacak her köyden bir ev sökülüp yeni bir yerleşim yerinde bir bölge etnografya müzesi kurularak içerisi o köye ait eşyalarla fotoğraflarla donatılmalı.

Yusufeli'nde arazi kıt olduğu için erkekler dışarıya çalışmaya gidip inşaatlarda çalışırlar. Çevrede derler ki, Yusufelililer, usta olması için yeni doğan çocuğun poposuna mala vururlarmış!

Yusufeliler, sakın uysal insanlar olarak bilinirler. İlçede bir hapishane olmaması bu bakımdan dikkate değer.

*

Eski yollar değişmiş, tünellere girip çıkarak vardım Yusufeli'ne. Dere kenarında bir otele yerleştim. Suyun sesini dinlemek beni mutlu etti ancak otelde mahallî yiyecekler yoktu. Hâlbuki insanlar artık o yöreye ait yemekleri tatmak istiyor.

Küçük yerlerde sözlü kültür derlemenin önemini anlayamıyorlar bazen. Sabah belediyenin arabasıyla Oşnak köyüne doğru yola çıktık. Bu köye gitmemin sebebi 1914 yılında zalim Rus'un elinden Ardanuç'tan muhacir olarak buraya gelen atalarımızın mezarını bulmak. Rahmetli dedem yaşlanınca Oşnak köyünün mezarında, çamlığın dibinde, suyun kenarında ölen babasının mezarını bulmak isterdi.

O zaman ben de ilgilenmemiştim. Artvin muhacirlik hatıralarını yazarken hata yaptığımı anladım. İkinci kere dedelerimin geçtiği yerleri görmek istedim. *Tekkale*

civarındaki gözetleme kulesinin fotoğrafını çektim. Bu yolların ve bazı köylerin baraj altında kalıp bir dahaki gelişimde hiç görememe düşüncesi insana hüznü veriyor. Hele bu köyde yaşayanlar ve hatıraları olanlar neler hissediyordur kim bilir. *Tekkale ve Göcek* köylerini seyredip *Peterek* köprüsünü geçerek dere kenarından yukarı doğru tırmandık. Durduru akan bu su, bazı yerlerde çok güzel görünüyordu. Arabayı durdurup fotoğraf çekmeden edemedim. Oşnak kalesi harabe olmuş ama tepede görkemli duruyordu. Oşnak'la Yusufeli arası 30 km.

Pirinç tarlaları daha biçilmemiş karıx dedikleri bölmelerde duruyordu. Yolun kenarındaki kahvelerin önünde durduk. Gençler ve yaşlılar oturuyordu. Sohbet ettik, derlemeler yapmaya çalıştım. Dedenin biri te-dirgin oldu sürekli "*Başımıza bir şey gelir mi? Bizi hapis ederler mi?*" diyordu. O köyün şairleri çokmuş. Daha önce adını hiç duymadığım oyunlar türküyü oynanmış bu köyde. Fakat birkaç türküyü ancak derleyebildim. Kadınlar tef çalıp türkü söyler oynarlarmış. Köye genellikle başka yerlerden gelenlerin yerleştiğini, hazine arazisini kullananlar devlete makbuz karşılığında para yatırdıklarını ama on yıldır yatırmadıklarını söylediler. 2005 yılında geldiğimde Erzurum Kongresi'ne katılan Yaraloğlu Ahmet Bey'in akrabası Ahıska'dan geldiklerini söylemişti. İncelerden mavi gözlü Şerif amca ise Kafkaslardan geldiklerini söyledi. Deryamî,

Dink.

Zarrafi, Efkarî gibi âşıklar gelir, buralarda çalar söylemiş. Bu köy eskiden çok sıcakmış, sıtma hastalığı varmış. Bu yüzden yazın kimse kalmazmış. Burada yaşayan Ermeniler yazlığa Hoduçur (İspir) köyüne giderlermiş. Hoduçur'dan gelip yer ekenler de varmış.

Köyün içerisine girdik, dereler akıyordu. Etrafı istinat duvarlarıyla çevriliydi. Yaralıoğullarına ait görkemli birkaç katlı taş konak vardı, harabeye dönmüş. Yanındaki ona nispeten iyiydi, içerisinde yaşayanlar vardı. İki hanım bizde olmayan çubuklardan örülmüş selelerde kax kurutuyorlardı. Biri fotoğraf çekirmek istemedi, diğerini çektik. Bizi çaya davet etti. Rengi koyu sarı ve koçanı küçük olan mısırlar asılıydı. Erken çıktığını söyleyince tohumluk aldım. Su değirmeninde dinkte pirincin kabuğunu çıkarıyorlardı. Video ve fotoğraf çektim. Bizim harman makinası dediğimiz buğdayı samandan ayıran ve kolla çevrilerek çalışan makine de pirinç kabuklarından ayrılmak için kullanılıyor. Geçen seneki pirinci yeni dövüyorlardı. Beş kilo meşhur Yusufeli pirincinden aldım. Çok artırımlı olduğunu ve bol suyla yapılacağını söylediler. Fiyatı da pek ucuz değildi. Daha önceleri valilikte çalışırken tanıştığımız Bakım İnce'ye, muhacirlikte Ardanuç Sakarya köyünden yola çıkan atalarımın yaya giderken Oşnak mezrasında dedelerimin öldüğünü, mezarlarını aradığımı söylemiştim. O da mezrada Çıngıllı mevkinde garipler dedikleri mezarlar olduğunu, define avcılarının kazdığını söyledi.

Bakım Beyi de arabamıza alarak 14 km'lik mesafedeki mezraya doğru çıktık. Yol asfalt değildi ama bakımlıydı. Bakım Bey tepeleri göstererek "Eskiden buralarda ağaç yoktu, çünkü küçükbaş hayvan çoktu. Hayvanlar yok olunca buralarda ağaçlar büyüdü." dedi. Karşı tepelerde savaşlar olmuş. Mermileri toplarlarmış. Karşıda mağaralar var savaş zamanı insanlar

içerisine saklanmış. Alanbaşı ve Bakırtepe'ye patika yollarla bağlantısı var. Yolun kenarında halkın kutsal saydığı yaşlı bir ardıç ağacı vardı, köklerinin bazıları toprağın üzerinde duruyordu. Burada şehit olduğuna inanarak dua edip çaput bağlarmış. Yukarıdan bakınca köyün diğer mahallelerini de gördük. Yusufeli köylerinin bazıları birbirinden uzak mahallelerden oluşuyor. Tepede mezraya çıktık. Taş bir evde oturan Kore'de askerlik yapan Bakım Bey'in

babasının yanına vardık. Eskilerden bir şeyler anlatmak istemedi. Bezlere pestil seriliydi. Bir kadın yeni yaydığı yağı yıkıyordu çeşme başında, o da fotoğraf çekti. Camii ve tuvaletleri vardı. Ahşap iki katlı ambarı ilk defa gördüğüm için hemen çektim. Burada taştan yapılmış birkaç ev gördüm.

Mezradan ayrılıp çayırın olduğu yere doğru gittik. Çam ağaçlarını görmeyince yanlış yere geldiğimizi düşündüm bir an. Arabayı durdurup yaya yürüdük, kayanın dibinde tepelerde çam ağaçları vardı. Ayrıca eskiden akan, şimdi kar az yağdığı için kuruyan dere yatağı vardı. Mezar taşlarını Bakım Bey gösterince dedemin babası Şamil Dedemin anası Hano ninemin amcası Ahmet'in yattığı mezarlar mı değil mi diye düşündüm, dualar okudum. Defineciler orayı da rahat bırakmamış kazmışlar. Tepeden geçen yaya yolu varmış. Yusufeli'nde beklemişler, belki Rus çekilir de evimize gideriz diye. Mehmet Hoca dedem Oşnak'ta ölen amcası Şamil'in mezarını kazdırmakta bile çok zorlandıklarını, altın verdikleri hâlde küçük kazıldığını anlatmıştı. Şamil dedem öldüğünde 30 yaşlarında ancak olurmuş.

Hasan amcamın bana anlattığına göre Şamil dedemin mezarı Oşnak'ın mezrasında çamlığın yanı suyun kenarı. Gittiğim yer o tarife uyuyordu. Yedi garipler mezarı diyormuş köylüler; bu yedi sayısı beni tereddüde sevk etti. Âdem dedemin anası Fadime, bacıları Ayşe ve Zinnet de Yusufeli'nin bilinmeyen bir yerlerinde ölmüşler. Mezarların olduğu yere bir mezar taşı yazdırıp mevlit okutturmak düşüncesiyle ayrıldım. O zamanın şartlarda atalarım bu tepelerde nasıl yürümüş, ne yapmışlar, belki ayaklarında ayakkabı bile yoktu diye düşünmeden edemedim. İçimden hıçkırığa ağlamak geldi. Sanki bir parçam orada kalmış gibi hissettim.

Geri dönerken son semer ustasına uğradım. Cil'den, ahşaptan ve bezden yapıyormuş. Burada nalbantların öküzleri nallama aracını da gördüm. Artık bunlar hayatımızda yok. Herhâlde bir son meslekler kitabı çıkarılmalı.

Yusufeli seyahatimde yaptığım bazı derlemeler

Her ikisi de 80 yaşın üzerinde olan iki kişiyle koştuklarımızı naklediyorum.

-Adınız ve soyadınız?

-Dursun Kılıç.

-Tahsiliniz?

-İlkokul 3. sınıfa kadar Refuk Eğitimci'de okudum, kızlar gelmezdi.

-Buralarda pirinç ekimi var, nasıl yapıyorsunuz bu işi?

-Evet, pirinçle meşgul oluyoruz. Pirinç ekeceğin yeri önce koşar sonra su bağlarız. Bir hafta sonra öküz veya traktörle karıştırırız. Duruldu mu daha önce bir kapta ıslattığımız çillenen (kökçük) mayısta pirinci suya serpererek ekeriz. Biçilmeden bir hafta önce su kesilir veya tump yarılarak su boşaltılır. Pirincin ekili olduğu yer kapalı olur. Toprağın açılıp suyun boşaltılmasına tumbu yarmak denir. Bu işlem eylül-ekim aylarında yapılır. Orakla biçilip Harman tahtasına (döven) vura vura tanelerinden ayırırız. Sonra dinkte döğüp (su değirmeni) kabuğundan ayrılıp elle çevirdiğimiz makine da temiz pirinç taneleri elde ederiz. Köyde 4 tane su değirmeni vardı şimdi bir tane kaldı. Değirmenlerin altında çark, üstünde dink olur. Çarkın suyla döndüğü yere Domuzluk denir. Derler ki "Degirmana giriyersin ama gözün Domuzlukta."

Yerli tohum Revan vardı, pas vurdu, artık ekmiyoruz. Kırık pirinç dışarıdan geldi, dökümü iyi, onu ekiyoruz.

-Pileki de ekmeği pişirir miydiniz?

-Topraktan sini şeklinde yaparlardı. Ateşte kızdırıp içerisine cadı(mısır) ekmeği konur. Üzerine lahana yaprağı sac, kül ve köz dökülerek pişirilirdi.

-Ne oyunlar oynardınız?

-Değnekle çelik, ebe, ipten top yapıp oynardık. Üçül Maçıl vardı yere kuy kazıp içerisine davar fıskısı doldurup oynardık.

-Düğünlerde eskiden ne çalınırdı?

-Çok eskiden tulum vardı şimdi davul zurna.

-Yaylaya çıkar mıydınız, ne yemekleri yapardınız?

-Yaylamız yoktu başka köylerin yaylasına çıkardık. Kuymak, muhlama yemekleri yapılırdı. Yaylaya çıkarırken keçi, koyun ve ineklerimiz vardı. Yayla evlerimiz ağaçtandı başları da bedevra. Evler taşlandı. Şimdi kahvelerin olduğu yer bağlıktı.

-Erzurum Kongresine delege olarak katılan Yaralı Ahmet Bey'i tanır mıydınız?

-Kahvelerin olduğu yerde şurada konağı vardı Karayolları yeni yıktı. Atatürk'ün silah arkadaşıydı. Bunu Ankara'ya çağırıp soruyorlar ki, köyünde kamu arazisi var mı, diye. O da, var, 38 kayma bağ! Diyor. Onları sana verelim, diyorlar. İstemem, İspir'in Kırık nahiye müdürlüğünü verin, diyor. Veriyorlar, görev yapıyor. Emekli olunca gelip köye yerleşiyor. Ben çocukken konağın kapısına bütün beyler toplanırdı. Babam, amcam ve birkaç kişide o toplantıya katılırdı. Bizi yukarıdaki gözeden su getirmeye yollardılar. Parmağınızı suya sokmayın, diye de tembih ederlerdi. Onlar konağın kapısında iskambil oynarlardı. Ramazanlarda iftarı bağırarak haber verirdi.

-Asker uğurlaması nasıl yapılırdı?

-Tulum çalınır, oynardık. Vapurla İstanbul'a gittim. Sinop'ta 30 ay ağır cezada askerlik yaptım. Üzerimizdekilerini komutanın masasına koydum. Üçüncü sınıf diplomamı görünce kızdı yırttı attı. "Beşiktaş'a git, İlkokulu bitir." dedi. Gittim bitirdim. Bizim okul 1952 yılında yapıldı.

-Ramazanlarda ne yapardınız?

-Her şey kıttı, ekmeği Erzurum'dan gelirdi.

-Deli Halit Paşa'yı duydun mu?

-Duydum çok vatansever insanmış askerden kaçanı vurmuş.

-Bazı inanmalardan hatırladıklarınızı söyler misiniz?

-Kurtağzı bağlamak için Veş'şemsu duası nefessiz okunurdu. Dolu yağanda ezan okunurdu. Paşa Dede'nin mezarına dua okunduğunda seli engellermiş. Çullu Ardıç'ın dibinde şehit yatar dua okunup çaput bağlanırmış. Eski şehit mezarları var. Cıngılı da Kiskim'in sırtında çok mermi bulurduk. Petek (arı) ısırmasına yoğurt sürer, demir koyardık. Tifoya yakalanalar deriye sarılırdı. Kırık çıkıkta *sınıkçıya* gidilirdi. Mide ağrısına bal, pekmez yerdik.

*

-Kendinizi tanıtır mısınız?

-Şinasi Yaralı. Buraya Kafkaslardan gelmişiz. Ahmet Yaralı, dedemin kardeşi. Erzurum Kongresi'ne katılıyor, Sivas Kongresi'ne de tel çekiyor. Askerde Yüzbaşıymış, Kopdağı'nda savaşmış. Yaylamız yok, mezraya çıkardık. İspir'in Kırık nahiyesinde nahiye müdürlüğü yapmış

-Adınız soyadınız?

-Salih Erdoğan.

-Bize köyünüz deki hakkında bilgi verir misiniz?

-Yağmur yağmadığı zaman çocuklar korkuluk yaparlardı. Adına da *Gorbadiç* denirdi. Ev ev gezdirilip yiyecek istenirdi.

*Gorbadigim na istar
Kaşık kaşık yağ istar
Pirinç istar, un istar.*

Tekerlemesini söyleyip topladıkları yiyecekleri pişirip yerler ve dua ederlerdi. Evlerden bazen da çocukların üzerine su serperlerdi. Yılbaşında eğlenceler yapılırdı.

Her hafta Cuma günü güreş tutulurdu. Bir hafta mahalleler arası, bir hafta askerliğini yapmışlarla yapmamışlar arası. Başpehlivan seçilir ama ödül verilmezdi.

Boğalar mayısta dağa çıktıkları zaman, birbirlerine zarar vermesinler, barış olsun diye güreşler yapılırdı. Ölü evine yemek gitmezdi, hasta evine giderdi. Mezar kazanlara pilav, helva verilirdi, şimdi kalktı. Camide yemekli mevlit okunurdu.

- Düğünler nasıl olurdu ne oyunları oynanırdı?

-Çok oyunlarımız var: *Atabarı, Karabet, Oşnak Sallaması, Cazıbarı, Tutundalı, Ondörtlü, Yaylalar, Gudreşen, Ağırbar, Tahtakıran ve Isasor Sallaması.*

Gelinin başına kırmızı *puşi* örtülürdü. Gelinin önüne koç çıkarılırdı, ya kaldıracak ya parasını verecekti. Oğlan evine geldiğinde başına ayvandan oğlanlar ayva atarlardı. Geline tabak kırdırırlardı.

Atlar süslenip boyalanır. Gelinin atına boyayla damga vurulur. Atların boyunlarına mendil, çorap asılır. Başlık varidi. Geline Reşat altın, tarla, sığır verilirmiş. Tarlanın tapusu da gelinin üzerine verilirmiş (Mehir olabilir bizim tarafta yok). Düğünlerde yemek olarak *pilav, kuru fasulye, kavurma, sarma, baklava* yapılırdı. Kadınlar ayrı oynardı erkekler gizliden bakarmış. Güreşleri de kadınlar ayrı oturup seyrederlerdi. Gelin saygı gereği kocasının tarafındaki erkeklerle konuşmaz, gelinlik edermiş. Ömür boyu konuşmayıp gelinlik edenler de varmış! Annem 43 yıllık gelin, kayınlarına halen daha gelinlik eder. Gelin maşayla köz alıp kayınpederinin sigarasını yakarmış. Kaynatasının karşısında el bağlarmış.

Yaşlı kadınlar Dümbelek çalıp söyler oynarmışlar.

*Ezem ezem ez oğlan,
Çayırda gezen oğlan,
İğnenin yıldızından,
Kıza göz atan oğlan.*

*Ezem ezem ez oğlan,
Bıyık bezeden oğlan,
Babam sana kız vermez,
Git para kazan oğlan.*

Budala

*Oy budala budala,
Bülbül konar bu dala,
Ben yar için ağlaram,
Bena derlar budala.*

*Dağlar kar bağladı,
Güz geldi bağ bağladı,
Yetmiş köyün üstünde,
Oturdu yar ağladı.*

*Şıh şıh edar kemeri,
Gurbettedir emeli,
Ben yar için ağlaram,
Bana derlar serseri.*

*Derdini yar derdini,
Çekerim yar derdini,
Yüz sene mapus yatsam,
Çekerim yine derdini.*

Hakan Yaralı

Bilmece(Mesel)

*Dağdan gelur dağ gibi
Kollari budak gibi
Egiler su içmeye
Bağurur oğlak gibi.
(Çığ)*

*Egri bugri
Nera gedarsın
Tepesi deluk.
(Soba borusu)*

Bakım İnce

Oşnak Köyü.